

Олена Якубенко

**АНТРОПОМОРФНА ПЛАСТИКА З ТРИПІЛЬСЬКОГО
ПОСЕЛЕННЯ КОЛОМІЙЩИНА ІІ**

Поселення Коломийщина ІІ знаходиться за 1–1,5 км на південний схід від с. Халеп'я Обухівського р-ну Київської обл., розташоване на краю плато по обидва боки шосе, в напрямку до с. Стайки; з півдня обмежене схилом, що переходить в глибокий яр, котрий утворює урочище «Коломийщина» [25, 55–56]. Пам'ятка належить до середнього етапу В/ІІ трипільської культури (коломийщинська група) і датується кінцем V– початком IV тис. до н. е. [9, 96].

У 1939 р. поселення досліджувалося Трипільською експедицією під керівництвом Т. Пассек [27, 186; 25, 55–79]. Було зафіксовано 12 наземних споруд: дев'ять з них були розташовані по колу, а три – в центрі. Розкопано залишки п'яти жител: у центрі кола – три, у південно-західній частині поселення – два і т. зв. «кухонна купа». Оpubліковане житло № 2 (6 x 27 м), план поселення з розташованими по колу житлами, визначений розмір пам'ятки – 250 x 350 м [25, 56–75, рис. 21]. Серед знахідок 1939 р. – 57 одиниць антропоморфної пластики.

У 1984 р. під час роботи Київсько-Трипільської експедиції ІА АН УРСР при обстеженні території поселення північніше дороги на с. Стайки було виявлено залишки одного наземного житла-«площадки» [22, 18].

У 1992 р. археологічна експедиція Переяслав-Хмельницького державного історико-культурного заповідника (тепер Національний історико-етнографічний заповідник «Переяслав») під керівництвом Г. Бузян, за участю автора здійснила розкопки наземного житла [1, 24–25; 2, 134–143; 3, 17–26].

У 1993 р. В.П. Дудкін здійснив архео-магнітометричні дослідження на південь від дороги, на площі бл. 5,5 га, яка охоплює всі місця розкопок на поселенні. Було зафіксовано майже 100 аномалій, що відповідають будівлям трипільського часу. Виявилось, що в плані поселення являє собою не коло, а складається з двох вписаних одна в одну овальних зон. Розмір зовнішнього овалу дорівнює 240 x 180 м, внутрішнього – 100 x 60 м. Житла в рядах орієнтовані довгою стороною до центру поселення й розташовані в декількох метрах одне від одного [12, 240; 13, 20–23; 14, 310].

У НМІУ зберігаються матеріали з розкопок Т. Пассек 1939 р. на Коломийщині ІІ, серед них – 56 одиниць антропоморфної пластики. З них були опубліковані дев'ять статуеток [25, рис. 30, 31, 1–5; 32, рис. 10, 23; 10, 241–242], одна з опублікованих – в колекції відсутня [25, рис. 31,6].

Опубліковані статуетки слугували матеріалом для багатьох дослідників щодо висновків про антропоморфну пластику коломийщинської групи [8, 61–146; 10, 240–242; 28; 31, 149–152]. Тому їхні висновки дещо обмежені. Найбільш вичерпні характеристики антропоморфній пластичі Коломийщини ІІ знаходимо в працях Т.Г. Мовші, яка працювала в музеї понад 30 років і добре знала його трипільські колекції [17, 85–87; 18, 15–34; 19, 38– 41; 20, 174–177; 21, 206–263]. Отже, є сенс розглянути всі висновки після опису статуеток.

Метою даної статті є введення у науковий обіг повного комплексу антропоморфної пластики з цієї пам'ятки.

Антропоморфні статуетки з поселення Коломийщина ІІ виготовлені здебільшого за місцевою технологією з глини сіро-чорного або коричневого кольору (після випалу), в тісті – домішка дрібного піску; маса відповідає поширеній групі столового посуду [3, 22; 10, 242]. Поверхня ретельно заглажена, іноді вкрита щільним шаром коричневатого ангобу й підложена. Деякі відмінності у технології й декорі будуть подані у індивідуальних описах. Комплекс із 57 од. представлений чотирма цілими фігурками та фрагментами. Нижче подаємо стислий опис статуеток, згрупованих по житлах.

Житло № 1, в центрі поселення, знайдено 11 статуеток.

1) Жіноча стояча статуетка, струнких пропорцій. Голова невелика, сплюснена, зі щипковим носом та двома очима-отворами. Довга шия відділена спереду виїмкою від тулуба. В закруглених плечових та надстегнових виступах – по наскрізному отвору. Живіт ледь опуклий, груди позначені двома горбиками. Ніжка веретеноподібна, вгорі розділена рисою, з виділеними гомілками та мініатюрною ступнею (кінчик відбитий). Тулуб трохи нахилений вперед. Висота 165 мм (рис. 1,1). Інв. № а66/1623. Оpubлікована [10, 241].

2) Нижня половина жіночої (?) статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці з потовщеною литкою і мініатюрною виділеною ступнею та гомілковими кісточками. Тулуб сплюснений, надстегнові виступи овальні, без проколів. Живіт плаский, стать не позначено. Сідниці опуклі, розділені легенькою заглибиною. Висота 88 мм (рис. 1,2). Інв. № а66/1624.

3) Нижня половина чоловічої статуетки, стоячої, на суцільній веретеноподібній ніжці з мініатюрною виділеною ступнею. Внизу плаского живота позначено стать овальним наліпом, що трохи звисає. Спина пряма, надстегнові виступи овальні, без проколів. Сідниці опуклі, розділені виїмкою, відділені від спини заглибленою рисою. Поверхня добре заглажена, суцільно вкрита червоною фарбою. Висота 79 мм (рис. 1,3). Інв. № а66/1622.

4) Ніжка (нижня половина) антропоморфної статуетки, суцільна, з ледь виділеною мініатюрною ступнею. Висота 54 мм (рис. 1,4). Інв. № а66/1656.

5) Нижня половина торсу чоловічої статуетки, стоячої, на конічній ніжці. Надстегнові виступи слабо виділені, без проколів. Живіт плаский, стать позначено конічним наліпом. Сідниці у вигляді поперечного пружка. Висота 37 мм (рис. 1,5). Інв. № а66/1655.

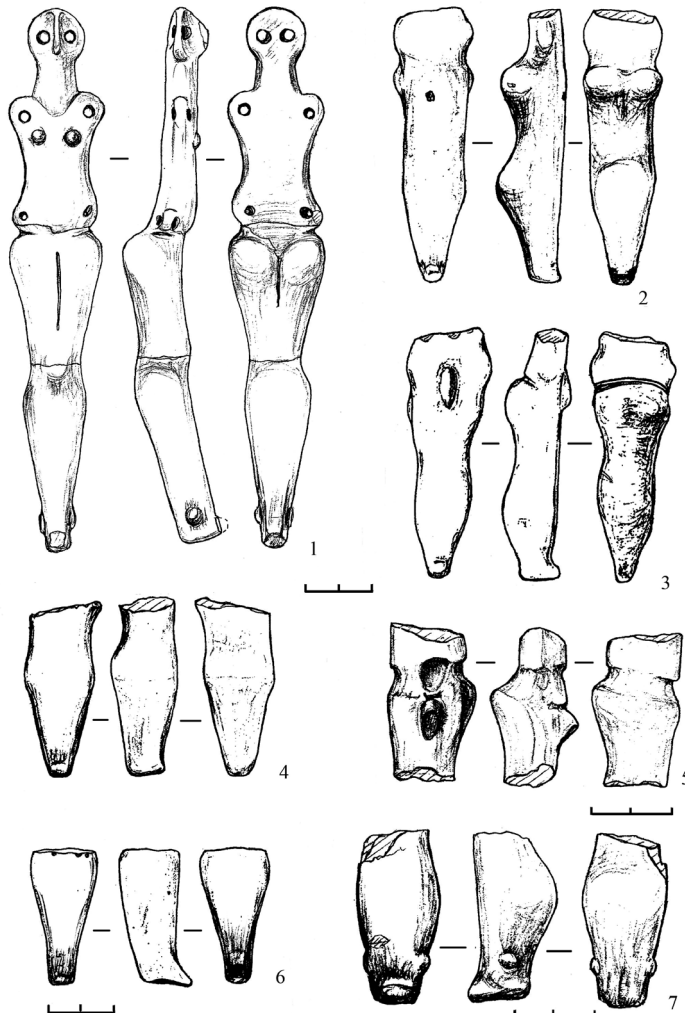

Рис. 1.

6) Ніжка (нижня половинка) антропоморфної статуетки, суцільна, в литці потовщена, з виділеною вузькою увігнутою ступнею. Висота 42 мм (рис. 1,6). Інв. № а66/1654.

7) Ніжка суцільна (нижня половинка) антропоморфної статуетки, досить масивна, з виділеною мініатюрною ступнею та гомілковими кісточками. Висота 41 мм (рис. 1,7). Інв. № а66/1657.

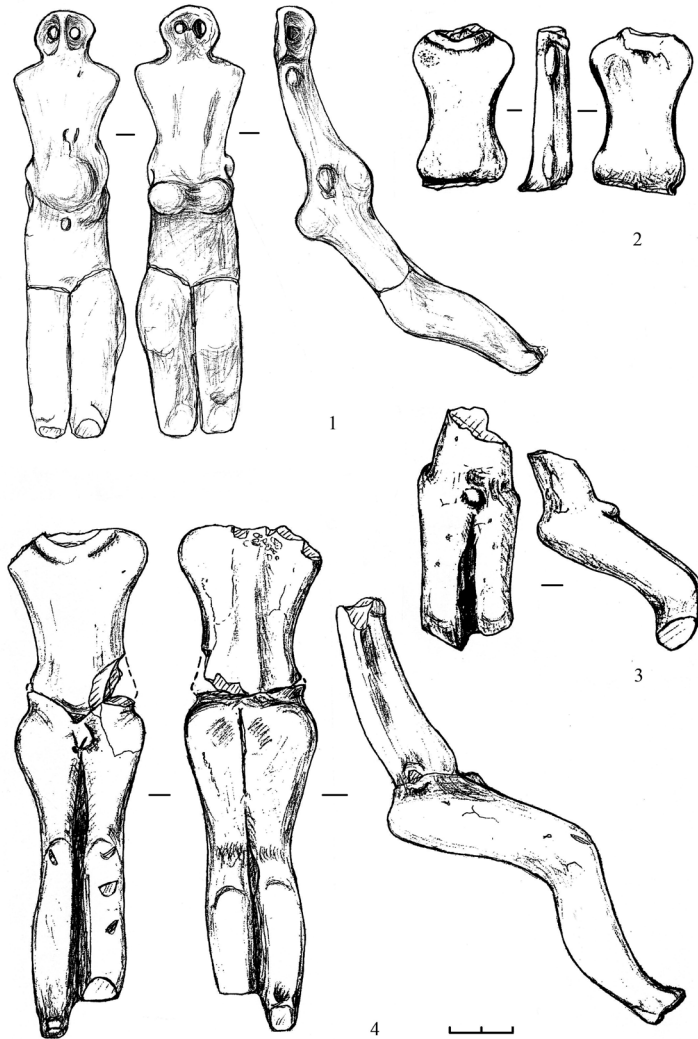

Рис. 2.

8) Статуетка жіноча сидяча, що зображує вагітну жінку. Голова на короткій шиї, сплющена, зі шипковим носом та двома очима-отворами. Плечові виступи трикутні, надстегнові – не виразні, без проколів; груди пласкі, талія ледь намічена, стегна вузькі. Збільшений опуклий живіт передає стан вагітності, під ним, в місці лона, проглядає мідна пластинка, що була схована під тонким шаром обмазки, котра злуцилася в цьому місці. Торс відхилений назад, дві зімкнуті ніжки з вислими литками та мініатюрними ступнями (кінчики відбиті) простягнуті вперед-вниз. Поверхня заглажена, була *вкрита червоною вохрою*. Висота 140 мм (рис. 2,1). Інв. № а66/2140. Оpubлікована [25, 75, рис. 30; 28, 69, рис. 17, 3; 34, 192, Abb. 575 (помилково подана, як з Андріївки)]. На думку Т.Г. Мовші, ця статуетка, «вагітна міддю», втілює моління про достаток металу [18, 32].

9) Верхня половина торсу (від плечей до стегон) чоловічої (?) стоячої статуетки. Тулуб сплющений, в талії звужений, спина рівна, груди пласкі, живіт ледь опуклий. Плечові та надстегнові виступи овальні, без проколів. Спереду під шиєю – дугастий пружок-потовщення,

що зображує прикрасу або деталь одягу. Поверхня заглажена, була вкрита червоною вохрою. Висота 53 мм (рис. 2,2). Інв. № а66/1652.

10) Нижня половинка торсу сидячої чоловічої статуетки (від талії до колін). Тулуб відхилений назад, живіт ледь опуклий, під ним округлим наліпом позначено чоловічу стать. Дві ніжки, простягнені вперед-вниз, зігнуті в колінах і спущені додолу, модельовані як щільно стулені, розділені глибокими борозенками. Сідниці знизу сплюснені, суцільні, розділені рисою. Надстегнові виступи відсутні. Поверхня червоного кольору, заглажена, місцями підлощена (по щільному ангобу?). Довжина 77 мм (рис. 2,3). Інв. № а66/1621.

11) Статуетка чоловіча сидяча з відхиленим тулубом та зігнутими в колінах і спущеними додолу двома ніжками. Плечові овальні виступи без проколів, спереду під шиєю – дугастий пружок. Груди плоскі, нижче живота невеликим наліпом передано чоловічу стать. Спина зігнута, пружком позначено хребет. Надстегнові виступи маленькі, стегна розширені, сідниці знизу сплюснені, розділені рисою. Ніжки щільно стулені, розділені борозенками, на кінці – відокремлені, з виділеними мініатюрними ступнями (ліва відбита). Довжина 162 мм (рис. 2,4). Інв. № а66/1620.

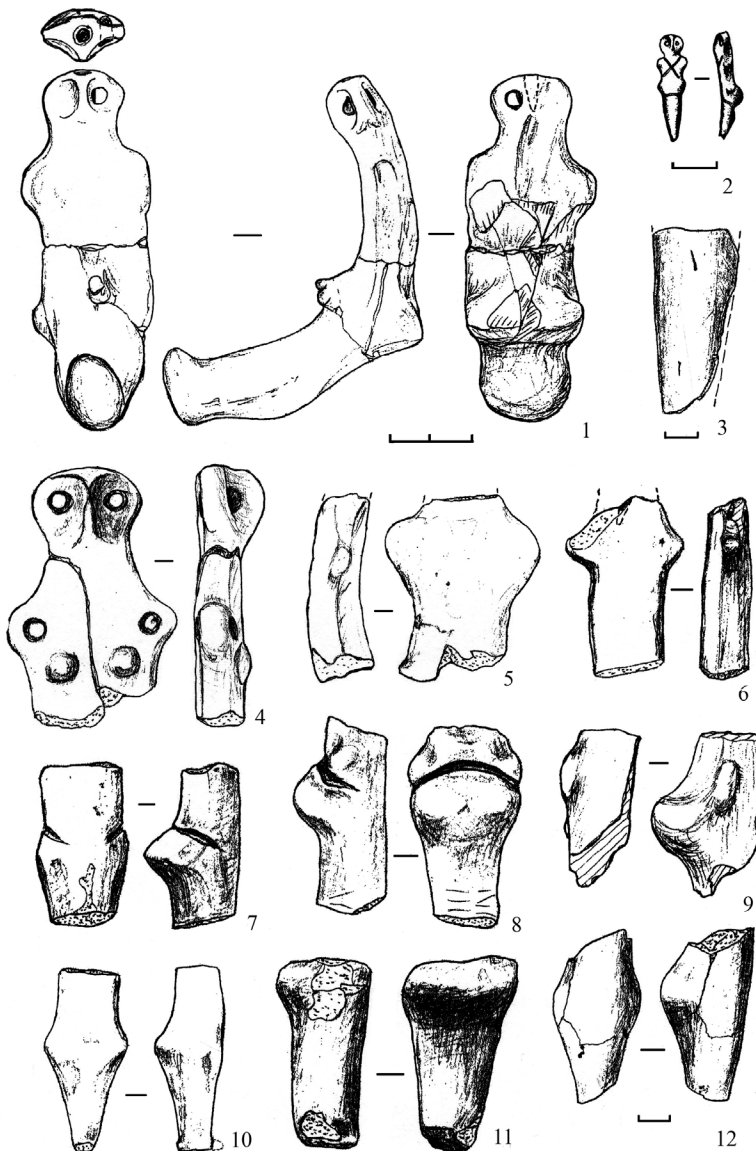

Рис. 3.

Житло № 2, в центрі поселення, знайдено 11 статуеток.

12) Статуетка чоловіча сидяча. Голова сплюснена, зі щипковим носом та одним (лівим) оком-отвором. Згори в центрі голови – вертикальний отвір (глибина 9 мм). Плечові виступи овальні, без проколів. Груди пласкі, внизу увігнутого живота подвійним наліпом позначено чоловічу стать. Спина зігнута, тулуб нахилений вперед (без надстегнових виступів). Сідниці знизу сплюснені, з позначеним ребром перегину. Суцільна конічна ніжка зі звисаючою литкою та виділеною ступнею простягнута вперед. Висота 67–78 мм (рис. 3,1). Інв. № а66/1619. Оpubлікована [25, 70, рис. 31,1; 26, 71, рис. 44; 20, 176, рис. 46,8; 21, 241, рис. 65, 20; 30, 36, рис. 5/II, 6; 8, 75, рис. 23,8; 10, 241; 6, 394; 7, 96, рис. 3; 11, 3, №7]. Аналог – статуетка з поселення в урочищі Грушова поблизу Халеп'я, з одним лівим оком і отвором на маківці голови [16, 44, рис. X, 5–6].

13) Ніжка конічна від антропоморфної статуетки (середня частина). Висота 58 мм (рис. 3,3). Інв. № а66/1632.

14) Верхня половинка жіночої стоячої статуетки. Голова сплюснена: ніс щипковий, на місці очей – по наскрізному отвору. Шия висока, розширена до напівкруглих плечових виступів з наскрізним отвором. Тулуб сплюснений, спина пряма, груди позначені двома опуклинами. Висота 65 мм (рис. 3,4). Інв. № а66/1629. Оpubлікована [25, 76, рис. 31,3].

15) Верхня половинка тулуба чоловічої (?) статуетки. Плечові виступи овальні, без проколів. До талії фігурка звужена, у профіль – дугаста. Висота 50 мм (рис. 3,5). Інв. № а66/1630.

16) Верхня половинка тулуба чоловічої (?) статуетки. Плечові виступи конічні, без проколів. Тулуб видовжений, сплюснений, талію не позначено. Згори, на зламі шиї – залишок навскісного отвору (глибиною 4 мм), який, ймовірно, починався на маківці голови фігурки. Аналог подібного отвору – у цій самій колекції (інв. № а66/1619). Висота 42 мм (рис. 3,6). Інв. № а66/1650.

17) Нижня половинка торсу жіночої (?) статуетки, стоячої, на конічній ніжці. Тулуб сплюснений, овального перерізу, без надстегнових виступів, стать не позначено. Сідниці оформлені горизонтальним гострокутним пружком, внизу спини – заглиблений пояс, кінці якого заходять на перед і звисають навскіс. Висота 38 мм (рис. 3,7). Інв. № а66/1651.

18) Нижня половинка торсу жіночої (?) статуетки, стоячої, на конічній ніжці. Надстегнові виступи напівовальні, без проколів. Спереду фігурка рівна, стать не позначено. Спина відділена від опуклих сідниць заглибленою смугою, кінці якої звисають спереду. Висота 48 мм (рис. 3,8). Інв. № а66/1628.

19) Права половинка тулуба антропоморфної статуетки (від пояса до стегон). Спереду фігурка рівна, надстегновий виступ овальний, без проколу, сідниці вузькі, опуклі. Висота 41 мм (рис. 3,9). Інв. № а66/1925.

20) Ніжка антропоморфної стоячої статуетки, суцільна, типу веретеноподібних, з мініатюрною виділеною ступнею (кінчик відбитий). У литці розширена та потовщена ззаду у вигляді поперечного гострореберного пружка. Висота 45 мм (рис. 3,10). Інв. № а66/1631.

21) Ніжка антропоморфної статуетки (нижня половинка) – суцільна, конічна, досить масивна. В литці розширена, ззаду – потовщена у вигляді горизонтального пружка, закінчується ледь виділеною ступнею з позначеними гомілковими кісточками. Висота 48 мм (рис. 3,11). Інв. № а66/1649.

22) Ніжка антропоморфної статуетки, типу веретеноподібних (нижня половинка, кінчик відбитий). Висота 55 мм (рис. 3,12). Інв. № а66/1648.

Житло № 3, у південно-західній частині поселення, знайдено 12 статуеток, з них 11 – у колекції НМІУ та 1 – відома з публікацій.

23) Статуетка жіноча мініатюрна, схематизована, стояча, на конічній ніжці. Плечові та надстегнові виступи півкруглі, без проколів. Груди та стать не позначено. Спереду від шиї спущені дві заглиблені риски, перехрещені на грудях навскіс, ніжка відділена поперечною рисою. Ви-

сота 25 мм [27, 189] (рис. 3,2). Відома з публікацій [25, 76, рис. 31,6; 21, 241, рис. 65,19; 30, 36, рис. 5/II,5].

24) Верхня половинка антропоморфної схематизованої статуетки. Голова сплюснена, зі щипковим носом та двома очима-отворами. Плечові виступи конічні, з проколом, груди плоскі. Поверхня заглажена, у глиняній масі – домішка подрібненої черепашки. Висота 48 мм (рис. 4,1). Інв. № а66/1642. Оpubлікована [25, 70, 76, Рис. 31,2 (помилково вказ. житло 2)].

25) Нижня половинка торсу жіночої (?) статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці. Надстегнові виступи слабо виділені, без проколів, стать не позначено. Сідниці опуклі, розділені мілкою виїмкою. Ліплення недбале, поверхня нерівна, шорстка, оранжевого кольору. Висота 30 мм (рис. 4,2). Інв. № а66/1641.

26) Нижня половинка торсу жіночої (?) статуетки, стоячої, на конічній ніжці. Надстегнові

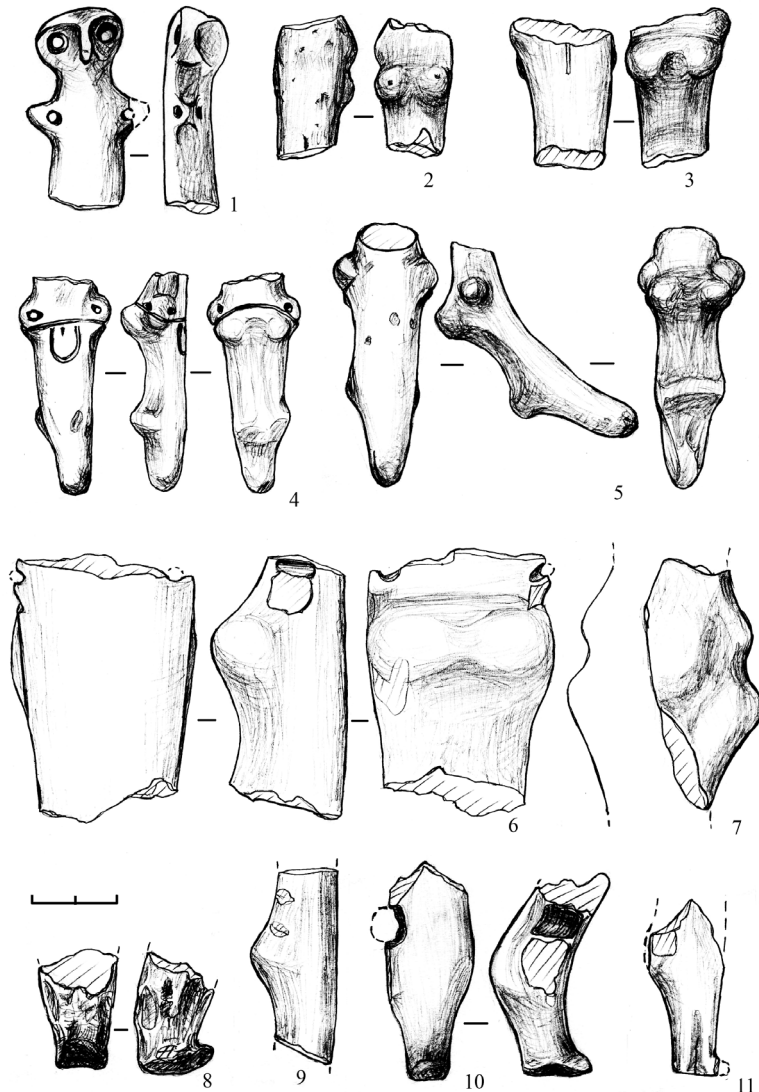

Рис. 4.

виступи овальні, без проколів, стать не позначено. Сідниці вузькі, опуклі, із западинкою по середині. Поверхня гладенька, ймовірно, ангобована, рудого кольору з червонястим відтінком. Висота 35 мм (рис. 4,3). Інв. № а66/1640.

27) Нижня половинка жіночої статуетки, стоячої, на конічній нозі із закругленим кінчиком, литка – у вигляді поперечного пружка. Півкруглі надстегнові виступи мають по наскрізному отвору. Стегна обведені заглибленою рисою, спереду від неї спущений окреслений напівовал

з вертикальною рисою вгорі (ознака жіночої статі). Сідниці невеликі, розділені виїмкою. Поверхня заглажена досить недбало. Висота 51 мм (рис. 4,4). Інв. № а66/1626. Оpubлікована [25, 76, рис. 31,5 (помилково вказ. житло 2)].

28) Нижня половинка сидячої жіночої (?) статуетки. Надстегнові виступи півкруглі, без проколів. Сідниці невеликі конусоподібні, розділені виїмкою. Стать не позначено. Ніжка суцільна конічна, простягнута вперед-вниз, з литкою у вигляді поперечного пружка та закругленим кінчиком. Довжина 61 мм (рис. 4,5). Інв. № а66/1625. Оpubлікована [25, 70, 76, рис. 31,4 (помилково вказ. житло 2)].

29) Нижня частина торсу жіночої (?) схематизованої статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці. Надстегнові виступи з наскрізним отвором, стать не позначено. Сідниці – у вигляді горизонтального пружка, ледь увігнутого посередині. Фігурка була велика, масивна. Висота 59 мм (рис. 4,6). Інв. № а66/1638.

30) Ліва половинка нижньої частини тулуба антропоморфної стоячої статуетки, яка мала овальні надстегнові виступи без проколів, опуклий живіт, пряму спину та широкі стегна й суцільну ніжку, типу конічних. Висота 57 мм (рис. 4,7). Інв. № а66/1637.

31) Нижня частина ніжки антропоморфної статуетки з виділеною ступнею. Ліплена недбало: поверхня нерівна, бугриста. Ступня широка, коротка, звужена до кінчика і закруглена, навскісно піднята вперед. Висота 28 мм (рис. 4,8). Інв. № а66/1636.

32) Середня частина суцільної веретеноподібної ніжки від стоячої антропоморфної статуетки. Висота 45 мм (рис. 4,9). Інв. № а66/1633.

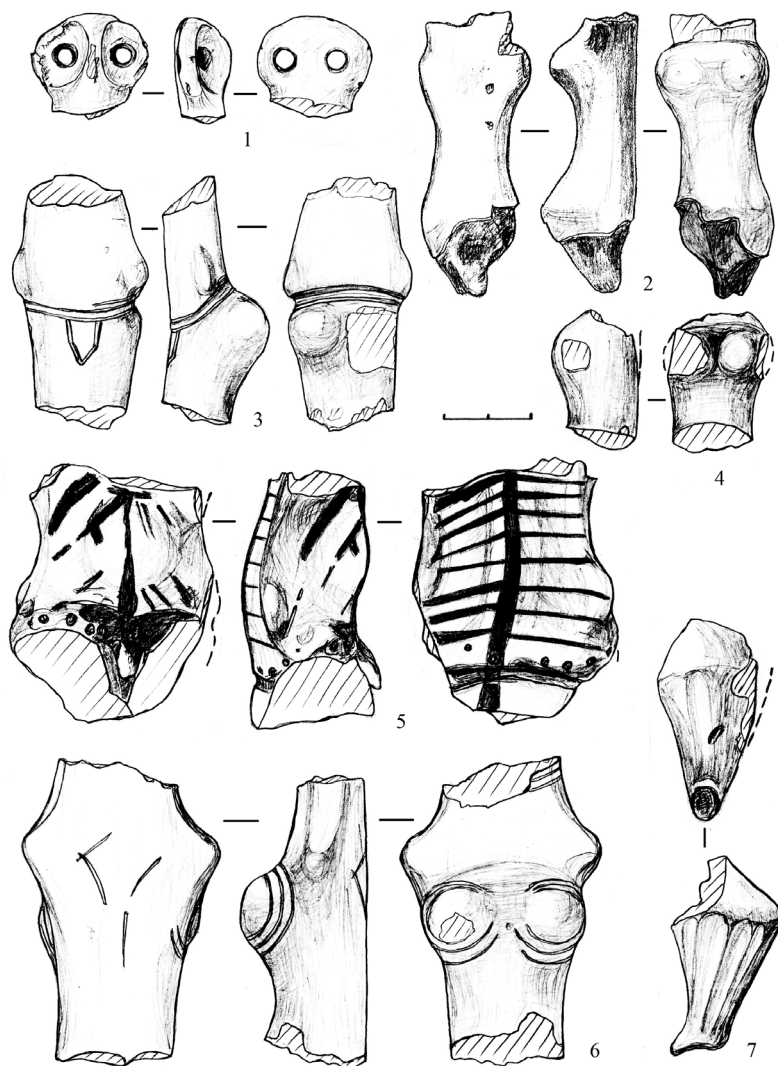

Рис. 5

33) Ліва ніжка (нижня половинка, відбита від коліна) двонової сидячої антропоморфної статуетки. У профіль ніжка прогнута назад, закінчується мініатюрною ступнею з овальною, трохи увігнутою посередині підшовою. На внутрішній поверхні – сліди змикання з другою, правою, ніжкою (в литці та в коліні). В литці ніжки були «зрошені», а під коліном їх роз'єднував округлий наскрізний отвір. Висота 47 мм (рис. 4,10). Інв. № а66/1635.

34) Нижня половинка суцільної ніжки від антропоморфної стоячої статуетки; в литці – розширена й потовщена, закінчується мініатюрною ступнею (кінчик відбитий). Висота 40 мм (рис. 4,11). Інв. № а66/1634.

Житло № 4, в центрі поселення, знайдено 7 статуеток.

35) Голова антропоморфної статуетки зі щипковим носом та двома наскрізними отворами на місці очей. Висота 24 мм (рис. 5,1). Інв. № а66/1667.

36) Нижня половинка жіночої (?) статуетки, стоячої, на суцільній веретеноподібній ніжці. Спереду – рівна, ознака статі відсутня, сідниці опуклі, розділені виїмкою. Ніжка дуже потовщена в литці, донизу конічно звужена, товстий шар облицювання збитий на кінці. Висота 65 мм (рис. 5,2). Інв. № а66/1653.

37) Нижня половинка торсу жіночої статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці. Надстегнові виступи напівовальні, без проколів, сідниці вузькі, опуклі. Стегна обведені поясом із 2-х рисок, спереду від нього звисає прокреслений трикутник, що позначає стать. Висота 58 мм (рис. 5,3). Інв. № а66/1659.

38) Нижня половина торсу антропоморфної статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці, ознака статі не виділена. Сідниці опуклі, розділені виїмкою. Висота 32 мм (рис. 5,4). Інв. № а66/1666.

39) Нижня частина тулуба чоловічої сидячої розписної статуетки: у профіль спина зігнута, низ живота запалий, з наліпним зображенням статі. Над стегнами, по низу живота й спини – пояс із ямкових наколів. Поверхня вкрита рідким коричнюватим ангобом і розписом брунатою фарбою у вигляді «древа»: на спині його «стовбур» іде по рельєфному хребту, від нього обабіч відходять паралельні смужки, трохи нахилені вниз; спереду збереглася смуга-стовбур посередині живота та частково – «гілки» (решта розпису втрачена). Ноги (відбиті), ймовірно, були модельовані як дві окремі (ознака статі у вигляді довгастого наліпу вміщена в заглибину між ними). Висота 58 мм (рис. 5,5). Інв. № а66/1627. Оpubлікована [32, 129, 133, рис. 10]. Статуетка є **імпортом з регіону Південного Бугу**. Аналоги наявні у Володимирівці: пояс із наколів [33, рис. 32]; «древо» на тулубі [25, 94, рис. 49,2; 33, рис. 55 та 58]. Відоме також зображення «древа» на спині чоловічої статуетки (андрогіна?) з поселення Крутуха-Жолоб на Лівобережжі Дніпра [4, 60, рис. 3,1].

40) Нижня половинка торсу жіночої статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці. Спереду фігурка рівна, нижче живота тонкими рисками окреслено трикутник – ознаку жіночої статі. Надстегнові виступи конічні, без отворів. Сідниці – у вигляді опуклин, розділених виїмкою; кожна опуклина обведена трьома концентричними колами із заглиблених тонких ліній. Поверхня заглажена, місцями збереглася *червоно-коричнева фарба*. Висота 68 мм (рис. 5,6). Інв. № а66/2007. Аналогами оздоблення у вигляді концентричних кіл на сідницях є розпис володимирівських статуеток [25, 94, рис. 49,2; 33, рис. 58, 61, 67].

41) Нижня половинка ніжки від антропоморфної статуетки. В литці дуже потовщена, масивна, донизу звужена, закінчується мініатюрною ступнею зі звисаючим носком та увігнутою підшовою. Поверхня вкрита щільним коричнюватим ангобом, з проглаженими вертикальними смугами. У бічному сколі на литці можна спостерігати технологію ліплення: у місці найбільшої товщини литки на заготовку наліплено конусоподібний у профіль шматок глини, після чого було нанесено чистовий шар обмазки. Висота 46 мм (рис. 5,7). Інв. № а66/1665.

Житло № 5, у південно-західній частині поселення, знайдено 8 статуеток.

42) Верхня половинка жіночої стоячої статуетки. Голова сплюснена, зі щипковим носом, та двома очима-отворами. Шия коротка, плечові виступи конічні, з проколом. Груди позначені двома опуклинами, спина та живіт пласкі, тулуб у перерізі овальний. Висота 57 мм (рис. 6,1). Інв. № а66/1662.

43) Верхня половинка чоловічої стоячої статуетки. Голова сплюснена, ніс щипковий, наскрізним отвором позначене одне праве око. Шия коротка, плечові відростки конічні, без отворів. Груди та спина пласкі, тулуб у перерізі підпрямокутний. У глиняній масі, крім піску та слюди, є домішка товченої мушлі. Поверхня загладжена, суцільно вкрита темно-червоною фарбою. Висота 35 мм (рис. 6,2). Інв. № а66/1664.

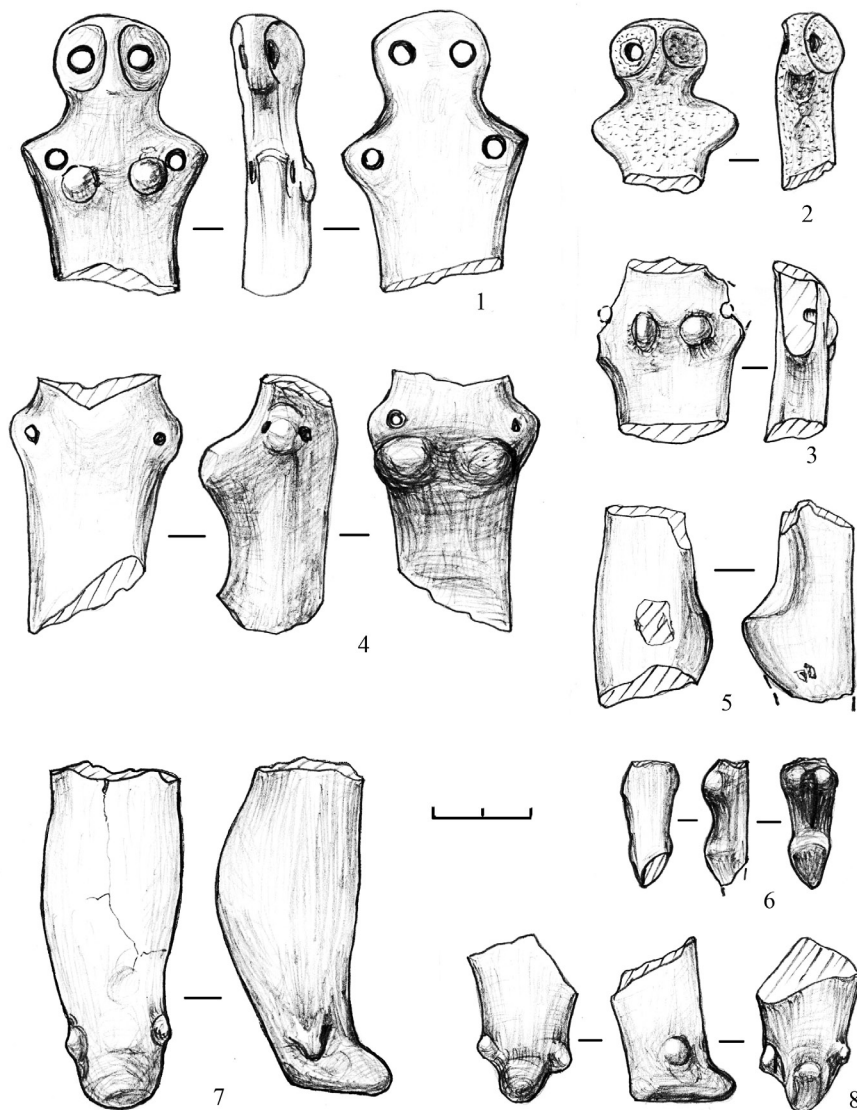

Рис. 6

44) Верхня половинка торсу жіночої стоячої статуетки. Плечові відростки з наскрізним отвором. Груди позначені двома опуклинами, тулуб сплюснений, у перерізі – овальний. Спина пряма, у верхній частині (під шиєю) – слабкі вертикальні риски (волосся?). Висота 37 мм (рис. 6,3). Інв. № а66/2010.

45) Нижня половинка торсу жіночої (?) статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці. Стать не позначено. Надстегнові виступи округлі, з наскрізним проколом. Сідниці вузькі, опуклі, розділені неглибокою виїмкою. Висота 48 мм (рис. 6,4). Інв. № а66/1661.

46) Середня частина суцільної веретеноподібної ніжки від антропоморфної статуетки. Ніжка у литці дуже потовщена, має перегин з поперечним ребром. Висота 40 мм (рис. 6,5). Інв. № а66/1663.

47) Нижня половинка жіночої (?) мініатюрної статуетки, стоячої, на суцільній конічній ніжці. Фігурка спереду рівна, сідниці опуклі, роз'єднані легкою виїмкою. Ніжка в литці потовщена, донизу звужена (кінчик відбитий). Висота 26 мм (рис. 6,6). Інв. № а66/2009.

48) Нижня половинка ніжки від антропоморфної статуетки. Ніжка суцільна веретеноподібна, масивна, з модельованою ступнею та позначеними гомілковими кісточками. Висота 67 мм (рис. 6,7). Інв. № а66/1658.

49) Нижня частина суцільної ніжки від антропоморфної статуетки, з мініатюрною вузькою ступнею із закругленим носком. Підшва овальна, трохи прогнута, опуклинами позначені гомілкові кісточки. Висота 32 мм (рис. 6,8). Інв. № а66/1660.

Кухонна купа на периферії, у південно-західній частині поселення, знайдено 8 статуєток. Являла собою скупчення кухонних покидьків площею 8 кв. м, потужністю до 0,5 м, що складалося зі ступок річкових черепашок *Unio*, уламків кісток тварин та риби, фрагментів кераміки, зламаних у давнину знарядь, глиняної обмазки, статуєток тощо [25, 56; 27, 190].

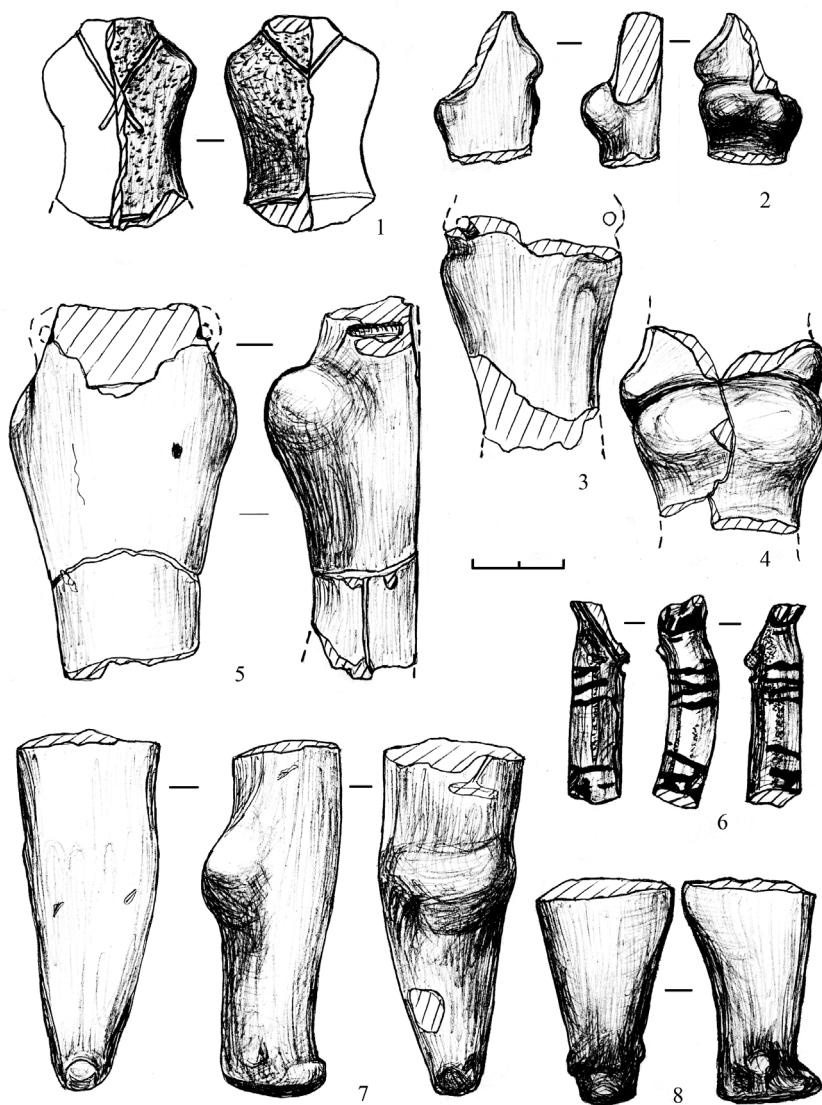

Рис. 7

50) Ліва частина верхньої половинки тулуба від чоловічої (?) статуетки. Тулуб сплющений, плечові виступи овальні, без проколів. Стегна обведені заглибленою рисою, також окреслено шию: спереду та ззаду риска звисає кутом, причому на пласких грудях кінці rischi перетинаються. Поверхня добре заглажена, була *суцільно пофарбована у червоний колір*. Висота 47 мм (рис. 7,1). Інв. № а66/1647.

*51) Нижня половинка тулуба від антропоморфної (жіночої?) статуетки, стоячої, на суцільній ніжці. Стать не позначено, надстегнові виступи овальні, без проколів. Спина пряма, сідниці опуклі, розділені заглибиною. Висота 34 мм (рис. 7,2). Інв. № а66/2069.

52) Нижня половинка торсу (жіночої?) стоячої статуетки на суцільній конічній ніжці. Спереду фігурка рівна, надстегнові виступи (збиті) мали по наскрізному отвору. Стегна широкі, сідниці позначені округлим пружком, ледь увігнутим посередині. Висота 51 мм (рис. 7,3). Інв. № а66/1644.

53) Нижня половинка тулуба антропоморфної статуетки на суцільній ніжці. Надстегнові виступи округлі, без отворів. Спереду фігурка рівна. Сідниці масивні, опуклі, згори мають приплюснуті площинки. Висота 42 мм (рис. 7,4). Інв. № а66/1646.

54) Нижня половинка торсу антропоморфної (жіночої?) стоячої статуетки. В стегнах розширена, сідниці опуклі, розділені виїмкою, плавно перетікають у суцільну конічну ніжку. Надстегнові виступи (відбиті) мали по наскрізному отвору. Висота фрагмента 81 мм (рис. 7,5). Інв. № а66/1639. Статуетка була досить масивною, великою (висота 220–240 мм).

55) Права ніжка (верхня половинка – від стегна до коліна) жіночої розписної статуетки. Кругла в перерізі, дугоподібно вигнута. У місці прикріплення до тулуба збереглася навскісна заглиблена риска (від окресленого внизу живота трикутника – ознаки жіночої статі). Налезала сидячій статуетці з двома окремо виліпленими ніжками. Глина червона тонкоструктурна, поверхня вкрита ангобом жовтогарячого кольору та розписом темно-коричневою фарбою у вигляді горизонтальних смужок. Крім того, наявні *залишки червоного пофарбування*. Висота 45 мм (рис. 7,6). Інв. № а66/1643. Оpubлікована [32, 143, рис. 23]. Ймовірно, є **імпортом з канівської групи**.

56) Ніжка суцільна конічна від антропоморфної статуетки. В литці розширена й потовщена, донизу звужена; виділена ступня закруглена на кінці й має опуклу овальну підошву та ледь помітні гомілкові кісточки. Висота 76 мм (рис. 7,7). Інв. № а66/1645.

57) Ніжка суцільна конічна (нижня половинка). Налезала досить великій антропоморфній статуетці, масивна, в литці розширена і потовщена, в перерізі круга, донизу конічно звужена, закінчується ступнею зі звуженим носком та гомілковими кісточками, позначеними нігтьовими заціпами. Висота 48 мм (рис. 7,8). Інв. № а66/2008.

Ми мали намір висвітлити питання щодо планіграфії знахідок. Н. Бурдо справедливо висловлює обурення з приводу того, що при публікації антропоморфної пластики часто відсутня інформація про конкретний археологічний контекст знахідок [5, 48]. У першій публікації Т. С. Пасек зазначала: «В 1939 г. раскопки жил. № 1 проведены под наблюдением Е. Ю. Кричевского, № 2 – Т. С. Пасек, № 3 – М. Л. Макаревича, № 4 – Н. Л. Кордыш, № 5 – Б. П. Безвенглинского, ракушечной кучи – М. Л. Макаревича» [27, 186, виноска 2]. Звернувшись до НА ІА НАНУ для ознайомлення зі звітами про розкопки, ми не виявили ні звітів, ні щоденників, ні креслень розкопаних жител. Замість них в папці лежали **розписки**, що креслення та щоденники були взяті відповідними дослідниками для написання звітів [23, 1–4]. Потім почалася війна, ці матеріали так і не були повернені до архіву. На статуетках є польові шифри, де вказано житло і квадрат розкопу, але без планів та щоденників ця інформація не діє. Зрозуміло тепер, чому 1949 р. було опубліковане житло № 2, розкопками якого керувала Т. С. Пасек [25, 57–76]. Єдина статуетка, точне місце знахідки якої відоме – сидяча чоловіча з простягнутою ногою та одним оком (рис. 3,1). Вона докладно описана, і вказано, що вона знайдена в камері № 1 житла 2, квадраті 6/п, біля печі, ближче до поперечної перегородки [25, 70, рис. 31,1].

Спробуємо зробити деякі статистичні підрахунки (однак із застереженням фрагментованого матеріалу).

Технологія: про 1 мініатюрну (рис. 3,2) немає даних, з решти 56-ти більшість – 52 од. виготовлені з глиняної маси за традиційною місцевою технологією, причому 47 – сіро-коричневого кольору, а 5 – наближені до червоного; 2 од. (рис. 4,1; 6,2) мають домішку товченої мушлі; 2 од. (рис. 5,5; 7,6) – з тонкоструктурної маси без візуально помітних домішок, вкриті жовтогарячим ангобом та монохромним розписом (імпорти); заглиблений декор мають 4 од. (рис. 3,2; 5,5,6; 7,1); наліпний декор – 2 од. (рис. 2,2,4); суцільне покриття червоною фарбою – 7 од. (рис. 1,3; 2,1,2; 5,6; 6,2; 7,1,6).

Стиль: – всі схематизовані, за винятком, можливо, імпортих.

Стать: якщо від загальної кількості 57 відрахувати уламки ніжок (17) та стегон (2), отримуємо 38 од. Серед них є цілі та фрагментовані статуетки, беззаперечно 9 жіночих (рис. 1,1; 2,1; 3,2,4; 4,4; 5,3,6; 6,1; 7,6), а також 7 чоловічих (рис. 1,3,5; 2,3,4; 3,1; 5,5; 6,2). Вони мають позначені первинні статеві ознаки або являють цільний образ – наприклад, жіночий (рис. 2, 1), не зважаючи на відсутність згаданих ознак. Крім того, наявні 15 уламків нижніх частин торсів без позначення статевих ознак (рис. 1,2; 3,7,8; 4,2,3,5,6; 5,2,4; 6,4,6; 7,2–5), які можна віднести до жіночих (з огляду на те, що є характерним для антропоморфної пластики коломиїщинської групи: первинні статеві ознаки у жіночих фігурок здебільшого не позначені). В даному випадку ми не згодні з Н.Б. Бурдо, яка пропонує статуетки без позначення статевих ознак вважати просто антропоморфними [7, 98]. До чоловічих також можуть належати 5 торсів з плоскими грудьми (рис. 2,2; 3,5,6; 4,1; 7,1). Таким чином, жіночих фігурок – 24, а чоловічих – 12.

Поза: стояча, на одній ніжці (конічній, або веретеноподібній) – 36; до них можна долучити 8 торсів з прямою поставою (рис. 2,2; 3,4,6; 4,1; 6,1–3; 7,1), отже, всього 44 стоячих фігурки; **сидяча, з однією злитною ногою, простягнутою вперед** – 1 (рис. 3,1); з ногою, **простягнутою вперед-вниз** – 1 (рис. 4,5); з двома стуленими ніжками, **простягнутими вперед-вниз** – 1 (рис. 2,1); з двома стуленими, **зігнутими в коліні й опущеними додолю** – 2 (рис. 2,3,4); з двома стуленими, **простягнутими вперед** – 1 (рис. 4,10); з двома окремими, **зігнутими й спущеними вниз** – 1 (рис. 7,6). До сидячих також належать 2 «чоловічі» торси із зігнутою спиною (рис. 3,5; 5,5). Таким чином, сидяча поза зафіксована у 9 фігурок, з них з однією ногою – 2, з двома – 5. **Ніжки** мають виділену ступню – 19, з позначеними гомілковими кісточками – 9, та 2 – закруглені на кінці. **Плецові виступи** мають наскрізний прокол – 5, не мають – 9. **Надстегнові виступи** не виділені – 3, мають наскрізний прокол – 6, не мають – 18. У наявних цілих статуеток плечові та надстегнові виступи співпадають у оформленні: з проколом (рис. 1,1), без проколу (рис. 2,1,2,4; 3,1,2). **Голови** – всього 9: з двома очима-отворами – 7, з одним оком – 2 (з лівим – 1, з правим – 1). У двох статуеток наявні вертикальні отвори у маківці голови (рис. 3,1,6). Н.Б. Бурдо подає підбірку таких фігурок з отвором [5, 186, рис. 57], але без пояснень. **Розміри:** висота – переважно середня: 140–165 мм; дві мініатюрні фігурки: 25 мм (рис. 3,2) та близько 50 мм (рис. 6,6). Найбільші могли досягати у висоту 200–250 мм (рис. 4,6; 5,5,6; 6,7; 7,5,7).

Таким чином, ми пересвідчилися, що набір статуеток в кожному житлі більш-менш тотожний, це говорить на користь того, що склався вже певний стиль (схематизовані стоячі неорнаментовані фігурки), який, за класифікацією А. П. Погожевої віднесено до підтипу с 2. Проте ми категорично не згодні з її тезою про «деградацію», яка визначає цей стиль [28, 74]: наприклад, виділені ступні у більшості ніжок не «грубо модельовані», а досить тендітні; надмірно масивні литки – лише у п'яти із 26-ти; гранчастий тулуб має тільки одна фігурка (рис. 6,2), решта в перерізі овальні. Тим більше, що у своїх працях А. П. Погожева використала з Коломиїщини II єдину «вагітну» фігурку [28, рис. 17,3; 34, Abb. 575]. Н. Б. Бурдо виділяє у цій пам'ятці два типи пластики: схематичні, стоячі на одній нозі і сидячі – тип «II 3 с» та підтип «I 1 с 1». Цінним є спостереження М. Ю. Відейка про те, що глиняне тісто коломиїщинської пластики співпадає технологічно з найпоширенішою групою столового посуду цього поселення [10, 42]. В. О. Шумова зауважує, що простежується тенденція до певної стандартизації антропоморфної пластики коломиїщинської групи [31, 150]. Найбільш точну, коротку і виразну характеристику пластиці Коломиїщини II дає Т. Г. Мовша: «Досить своєрідною є також глиняна пластика –

жіночі фігурки, сидячі або стоячі, майже позбавлені орнаменту. Вони є показником місцевих племінних особливостей» [20, 176]. Більш детальний опис присутній в інших її працях [17, 86; 18, 32; 19, 40]. Вона також відмітила, що лише деякі жіночі фігурки мають позначену стать [21, 222–223], зробила важливий висновок про те, що антропоморфна пластика Коломийщини I продовжує традиції статуеток Коломийщини II [21, 243]. Це підтверджується опублікованими матеріалами з Коломийщини I [24, 86–87, фото 41, 43, 44; 15, 211–212, фото 13/а,б]; а також – матеріалами із Жуківців – пам'ятки того ж кола [29, 770, Табл. XXII, рис. 4, 6, 8].

Ми можемо додати невідомі раніше деталі: струнка постава та тендітність частини статуеток (рис. 1, 1–4; 6, 6); суцільне пофарбування у червоний колір (рис. 1,3; 2,1,2; 5,6; 6,2; 7,1, 6); а також наявність розписних статуеток з тонкоструктурної глиняної маси, що фіксують зв'язки з володимирівською та канівською групами трипільського населення.

Джерела та література

1. Бузян Г. М. Розкопки на поселенні трипільської культури Коломийщина II поблизу с. Халеп'я // АДУ 1992. – К., 1993. – С. 24–25.
2. Бузян Г.М., Якубенко О.О. Дослідження на поселенні Коломийщина II 1992 р. // Ранньоземлеробські культури Буго-Дніпровського межиріччя: проблеми дослідження / Колективна монографія. – Умань, 2009. – С. 134–143.
3. Бузян Г.М., Якубенко О.О. Дослідження трипільського поселення Коломийщина II 1992 р. // Науково-дослідницька та просвітницька діяльність Вікентія Хвойки. До 160-річчя від дня народження. Матеріали науково-практичної конференції: с. Халеп'я, 19 лютого 2010 року. – Трипілля, 2010. – С. 17–26.
4. Бузян Г.М., Якубенко О.О. Дослідження трипільського поселення Крутуха-Жолоб поблизу Переяслава-Хмельницького // АБУ 1997–1998 рр. – К., 1998. – С. 59–60.
5. Бурдо Н. Реалистическая пластика культурного комплекса Триполье-Кукутень. Систематизация, типология, интерпретация. – LAP LAMBERT Academic Publishing. – Saarbrücken, 2013.
6. Бурдо Н.Б. Сакральний світ трипільської цивілізації // ЕТЦ. – К., 2004. – Т. I. – С. 344–419.
7. Бурдо Н.Б. Сакральний світ трипільської цивілізації. – К., 2008.
8. Бурдо Н.Б. Теракота трипільської культури // Давня кераміка України. – К., 2001. – Ч. I. – С. 61–146.
9. Відейко М.Ю. Абсолютне датування трипільської культури // ЕТЦ. – К., 2004. – Т. I. – С. 87–97.
10. Відейко М.Ю. Коломийщинська група // ЕТЦ. – К., 2004. – Т. II – С. 240–242.
11. Дивосвіт Трипілля. Фотобуклет. – К., 2008.
12. Дудкін В.П. Коломийщина II // ЕТЦ. – К., 2004. – Т. II. – С. 240.
13. Дудкін В.П., Відейко М.Ю. Археометричні дослідження трипільської цивілізації // Археометрія та охорона історико-культурної спадщини. – К., 1998. – Вип. 2. – С. 20–23.
14. Дудкін В.П., Відейко М.Ю. Планування поселень трипільської культури // ЕТЦ. – К., 2004. – Т. I. – С. 303–314.
15. Кричевський Є.Ю. Звіт про розкопки житла (площадки) № 13 [поселення Коломийщина Київ. обл.] // Трипільська культура. – К., 1940. – Т. 1. – С. 179–227.
16. Макаренко М.О. Халеп'я // КЗ ВУАК за археологічні дослідження року 1925. – К., 1926. – С. 33–50.

17. *Мовша Т.Г.* К вопросу о развитии трипольской антропоморфной пластики // КСИА АН УССР. – К., 1953. – Вып. 2. – С. 85–87.
18. *Мовша Т.Г.* Об антропоморфной пластике трипольской культуры // СА. – 1969. – №2. – С. 15–34.
19. *Мовша Т.* Пластика трипільсько-кукутенської спільності (аспект культурогенезу) // Трипільська культура України (до 100-річчя відкриття). Тези доповідей і повідомлень міжнародної наукової конференції. – Львів, 1993. – С. 38–41.
20. *Мовша Т.Г.* Середній етап трипільської культури // Археологія Української РСР. – К., 1971. – Т. I. – С. 174–177.
21. *Мовша Т.Г.* Средний этап трипольской культуры. Поздний этап трипольской культуры // Археология Украинской ССР. – К., 1985. – Т. I. – С. 206–263.
22. *Мовша Т.Г., Бузян Г.Н., Колесников А.Г.* Отчет о работе Киевско-трипольской археологической экспедиции Института археологии АН УССР в 1984 г. // НА ІА НАНУ. – Ф.е. 1984/1г. – 19 арк.
23. НА ІА НАНУ. – ІА/Тр. – Ф. 15. – Спр. № 22. – Арк. 1–4. Опись полевых материалов трипольской экспедиции 1939 г. Раскопки поселения Коломыйщина II. (с. Халепье Обуховского р-на Киевской обл. Начальник экспедиции Т.С. Пассек).
24. *Пассек Т.С.* Звіти про розкопки жител (площадок) №№ 1, 2, 4, 11 [поселення Коломыйщина Київ. обл.] // Трипільська культура. – К., 1940. – Т. 1. – С. 43–177.
25. *Пассек Т.С.* Периодизация трипольских поселений // МИА. – 1949. – №10.
26. *Пассек Т.С.* Трипільська культура. Науково-популярний нарис. – К., 1941.
27. *Пассек Т. и Безвенглинский Б.* Новые открытия Трипольской археологической экспедиции в 1939 г. // ВДИ. – 1939. – № 4. – С. 186–192.
28. *Погожева А.П.* Антропоморфная пластика Триполья. – Новосибирск, 1983.
29. *Хвойка В.* Каменный век Среднего Приднепровья // Труды. XI АС в Киеве в 1899 году. – М., 1901. – Т. 1. – С. 730–812.
30. *Цвек О.В.* Структура східнотрипільської культури // Археологія. – 1999. – № 3. – С. 28–40.
31. *Шумова В.О.* Характерні ознаки та тенденції розвитку антропоморфної пластики трипільських племен межиріччя Південного Бугу і Дніпра // Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження). Тем. зб. наук. пр. – К., 2000. – С. 149–152.
32. *Якубенко О.О.* Трипільська розписна пластика з розкопок В.В. Хвойки в Середньому Подніпров'ї // Вікентій В'ячеславович Хвойка та його внесок у вітчизняну археологію (до 150-річчя від дня народження). Тем. збірник науков. праць. – К., 2000. – С. 125–148.
33. *Якубенко О.О.* Антропоморфна пластика трипільського поселення Володимирівка // Національний музей історії України. Тем. збірник науков. праць (20 років незалежності України). – К., 2011. – С. 56–80.
34. *Pogoševa A.P.* Die Statuetten der Tripolje-Kultur // Beiträge zur Allgemeinen und Vergleichenden Archäologie. – München. 1985. – Band 7. – P. 95–242.